

บทที่ 2

ความเป็นมาของรำเข้าพระเข้านางในวรรณกรรม

ในบทนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารทางวรรณกรรมในยุคสมัยต่างๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัชกาลที่ 8 ทั้งที่เป็นวรรณกรรมทั่วไปที่ใช้สำหรับอ่านและวรรณกรรมที่กวีนิพนธ์นำมาใช้แสดงละคร เพื่อศึกษาความเป็นมาของบทบาทเข้าพระเข้านางหรือบทเข้าคู่ ในสังคมไทยที่พบได้ในวรรณกรรมซึ่งสะท้อนสังคมแต่ละยุคสมัย เหตุการณ์ต่างๆ ในวรรณกรรมนอกจากจะมีความสำคัญและมีบทบาทต่ออรรถรสในงานวรรณกรรมแล้วยังมีอิทธิพลเชื่อมโยงไปสู่ศิลปะการแสดงในสังคมไทยมาตลอดทุกยุคทุกสมัยอีกด้วย ก่อนที่จะศึกษาด้านประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยขอเสนอความหมายของรำเข้าพระเข้านางเพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ทางการแสดงเพื่อเชื่อมโยงให้เข้าใจความรู้ทางวรรณกรรมมากยิ่งขึ้น โดยผู้วิจัยแบ่งหัวข้อดังนี้

2.1 ความหมายของรำเข้าพระเข้านาง

2.2 ความเป็นมาของรำเข้าพระเข้านางในวรรณกรรม

2.2.1 บทเข้าพระเข้านางในสมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ.1800 – พ.ศ.1921)

2.2.2 บทเข้าพระเข้านางในสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.1893 – พ.ศ.2310)

2.2.3 บทเข้าพระเข้านางในสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ.2310 – พ.ศ. 2325)

2.2.4 บทเข้าพระเข้านางในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325 – พ.ศ.2489)

2.1 ความหมายของการรำเข้าพระเข้านาง

การรำเข้าพระเข้านางหมายถึงรูปแบบการรำคู่ตัวพระกับตัวนาง หรือการรำแบบตัวพระกับตัวนาง 2 คน รำเพื่อเกี่ยวพาราสี่อย่างนุ่มนวล ประกอบด้วยการรำมาตรฐานที่ปรุงแต่งด้วยท่าทางธรรมชาติของกลุ่มรัก ทำให้ลีลาท่ารำสมจริงด้วยทำนองเพลงที่ไม่รวดเร็วฉับ และมีส่วนอ่อนหวานสมกับบทรัก

2.2 ความเป็นมาของรำเข้าพระเข้านางในวรรณกรรม

2.2.1 บทเข้าพระเข้านางในสมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ. 1800 – พ.ศ. 1921)

งานวรรณคดีที่ปรากฏเป็นหลักฐานเห็นได้ในสมัยสุโขทัย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอักษรไทยเพิ่งมีขึ้นในรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหง จึงมีการบันทึกลงในกระดาษข่อยหรือใบลาน

และแผ่นศิลา งานวรรณคดีในสมัยนี้มีลักษณะเป็นการบรรยายสภาพบ้านเมือง วัฒนธรรม และ
 อบรมสั่งสอนศีลธรรม และแต่งด้วยร้อยแก้วเป็นส่วนใหญ่ ที่ปรากฏในสมัยนี้มีเพียง 4 เรื่อง คือ

1) หลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช โดยพ่อขุนรามคำแหง-
 มหาราช

2) สุภาษิตพระร่วงในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช โดยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

3) ไตรภูมิภิกขา (ไตรภูมิพระร่วง) โดยพระยาสิทธิไทย

4) นางนพมาศ (คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์) โดยนางนพมาศ¹

จากข้อมูลข้างต้นในสมัยสุโขทัยเริ่มมีการเขียนบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ที่ปรากฏขึ้น
 ในหลักศิลาจารึก เพื่อเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เนื้อหาของสุภาษิตพระร่วงและไตรภูมิภิกขา
 สอดแทรกการอบรมสั่งสอนให้คดิธรรม นางนพมาศให้ความรู้ทางขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ
 คังนั้นจึงยังไม่พบแหล่งข้อมูลทางวรรณกรรมที่แสดงบทบาทเข้าพระเข้านางในวรรณกรรมยุค
 สุโขทัยเพราะงานวรรณกรรมในยุคนี้เป็นงานที่เป็นการบรรยายสภาพชุมชน ศาสนา และประเพณี
 เป็นสำคัญ

2.2.2 บทเข้าพระเข้านางในสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893 – พ.ศ. 2310)

วรรณกรรมในสมัยกรุงศรีอยุธยาแบ่งออกเป็น 2 ตอน

อยุธยาตอนต้น ระหว่าง พ.ศ. 1893 – พ.ศ. 2171 ตั้งแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึง
 พระเจ้าทรงธรรม

อยุธยาตอนปลาย ระหว่าง พ.ศ. 2199 – พ.ศ. 2310 แบ่งออกเป็น 2 ยุค คือ

ยุคทอง ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ถึงสมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ

ยุคปลาย ตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ถึงสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ

ตัวอย่างงานวรรณกรรม

วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น

ลิลิตพระลอ

ลิลิตพระลอเป็นคำประพันธ์ที่ไพเราะ วรรณคดีสโมสรยกย่องว่า เป็นยอดของหนังสือ
 วรรณคดีประเภทลิลิต เป็นเรื่องเล่ากันเรื่อยมาจนกลายเป็นนิยายชื่อดังของท้องถิ่นไทยภาคเหนือ
 แถวๆจังหวัดแพร่และลำปาง นิยายเรื่องนี้ น่าจะเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 1616 – พ.ศ. 1693 จะแต่งใน
 สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระเชษฐา) หรือสมเด็จพระนารายณ์

¹ เสนีย์ วิลาวรรณ, ประวัติวรรณคดี (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, 2518), หน้า 23.

ก็ไม่ทราบแน่ชัด ลักษณะคำประพันธ์แต่งเป็นลิลิตสุภาพ ซึ่งประกอบด้วยร่ายสุภาพ อีกทั้งมีบางตอนที่เป็ร่ายคั่นและร่ายโบราณ

บทเข้าพระเข้านางระหว่างพระลอกับพระเพื่อนพระแพง ซึ่งมีลักษณะเป็นโคลง 4 และโคลง 2²

โคลง 4 แรกรักแรงราคร้อน	รณสมร
ขงยิ่งเปลวไฟฟอน	หมื่นใหม่
มนเทียนปิ่นภูธร	เปนที่ ยานา
ชื่นข่มใจไว้ได้	เพื่อตั้งภักดี ฯ
เรานี้เราเผ่าผู้	ภักดี
ผิดเท่าธูถิกแล้ว	เกลียดใกล้
ผิดคิดถึงเกศี	หมายว่า ตายนา
ดีกว่าเปนคนให้	ทำนซีหลังตน ฯ
โคลง 2 สี่คนคิดชอบถ้อย	สอนสั่งกันค้อยค้อย
สว่างร้อนไฟกาม ฯ	
ส่วนสามกษัตริย์แก่นแก้ว	กรโอบองค์โน้มน้าว
แนบเนื้อเรียงรมย์ ฯ	
เชยชมชู้ปากป้อน	แสนอมฤตรสข้อน
สวาทเคล้าคลึงสมร ฯ	
กรูเกี่ยวกรกอดเกื้อ	เนื้อแนบเนื้อโอเนื้อ
อ่อนเนื้อเอาใจ ฯ	
พักตราใสใหม่หมา	หน้าแนบหน้าโอหน้า
หนุ่มหน้าสรสม ฯ	
นมแนบนมนิมน้อง	ท้องแนบท้องโอท้อง
อ่อนท้องทรวงสมร ฯ	
สมเสน่หอรใหม่หมัว	กลัวรสกลัวกลิ่นกลัว
เกลสกลัวสงสาร ฯ	
บุษบาบานคลี่คล้อย	สร้อยแลสร้อยช้อนสร้อย
เสียดสร้อยสระศรี ฯ	

² เอกรัตน์ อุดมพร, วรรณคดีสมัยอยุธยา (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เรื่องแสงการพิมพ์, 2544), หน้า 25.

กุมรีลึงคู่เกล้า	กลางกมรบรรเข้า
ยั่วร้องขานกัน ฯ	
สรงสระสวรรคไปเพียง	สระพระนุชเนื้อเกลี้ยง
อาบโอบเอาใจ ฯ	
แสนสนุกในสระน่อง	ปลาชื่นชมเดินต้อง
ดอกไม้บัวบาน ฯ	
ตระการฝั่งสระแก้ว	หมดแผ้วผ่องแผ้ว
โคกฟ้าธาปูน ฯ	
บุญมีมาจึงได้	ชมเด้าทองน่องไ้
พี่เอี้ยวานชม หนึ่งรา ฯ	
พระเพื่อนสมสมรแล้ว	ลอรราชเซชมแก้ว
แก่นไ้แพงทอง เล่านา ฯ	
ละบองบรรพหลากเหล่น	บเหนือบได้เว้น
เข็มชูสมสมร ฯ	
ดุจอัศครห็นห้า	แรงเร่งเริงฤทธิกล้า
เร่งเร้าธาเขาวี ฯ	
ดุจสารเมามันบ้า	งาไ้แทงงวงคว้า
อยู่เกล้าคลุกเอย ฯ	
ประเล้าโลมอ่อนไ้	แก้วพี่เอยเรียมได้
ยากคิ้วเขาวมาลย์ ฯ	
เอนควานอย่าพร้อง	เชิญนุชน่มน่อง
อดพี่ไ้เอาบุญ ก่อนเทัญ ฯ	
โคลง 4 พระคุณพระพี่พัน	คณนา
พระเอนคูนุชรา	ท่านไ้
เผื่อข้าไปเคียงสา	สักหยาด พระเอย
พระค้อยถนอมน่องไ้	เพื่อนท้าวใจบุญ ฯ
บแปนใดเจ้าพี่	อย่าแคลน
รักแม่สุดดินแดน	กว่าฟ้า
เรียมสงวนพระนุชแสน	สงวนยิ่ง ตัวนา
ขามหนึ่งบเห็นหน้า	อ่อนท้าวเรียมตาย ฯ

บมลายสมรเร่งเร่ง	ฤทธิรงค์
สองอ่อนระทวยองค์	ละห้อย
ความรักคูงทพิยสรง	โสรจชื่น
บัคชื่นบัคเศร่าสร้อย	สร้างสร้อยสรคไต ฯ
สะเทือนฟ้าพื้นลั่น	สรวงสวรรค์
พื้นแผ่นดินแดนขรร	หย่อนไส้
สาครคลื่นอิงอร	ณพเฟื่อง ฟองนา
แลทั่วทิศไม้ไผ่	โยคเอื้องอัศจรรย์ ฯ
ขุนสีหกลิ้งคู่เกล้า	สาวสีห์
สารแนบนางคชลี	ลาสเหล่าน
ทราชทองข่องขงกรี	ทาชั้น ชมนา
กะด้ายกะแต่เด่น	ตอบเต้าสมสมร ฯ

วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย

กาพย์แห่เรือ

กาพย์แห่เรือมีอยู่ 2 อย่าง คือ เหน่เรือหลวงในกระบวนเรือพระที่นั่ง และเหน่เรือของชาวบ้านทั่วไป กาพย์แห่เรือที่ประพันธ์โดย เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพในบทนา และกาพย์ยานีในการพรรณนาเป็นสำนวนเก่าที่สุดที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ ไม่ได้ใช้เหน่ในกระบวนเรือหลวงมาก่อน เพราะเดิมการเหน่เรือหลวงไม่ใช้บทเหน่ที่มีเนื้อความเป็นเรื่องราว ใช้แต่บทเหน่ที่เป็นเพียงทำนอง คือ บทสวาท เหน่ ซ้ำลวาท เหน่ และมุลวาท เหน่ กาพย์แห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เริ่มใช้เป็นบทเหน่เรือหลวงในรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

กาพย์แห่เรือเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรมี 2 ตอน

ตอนที่ 1 กล่าวชมขบวนพยุหยาตราทางชลมารค เรือพระที่นั่งกิ่ง เรือพระที่นั่งสมรรถไชย ไกรสมุข สุวรรณหงส์ เรือหัวสัตว์ต่างๆ เช่น ครุฑ คชสีห์ นาค มังกร เลียงผา และนกอินทรี เป็นต้น ต่อจากนั้น ชมปลา ชมไม้ ชมนกชนิดต่างๆ พบสิ่งใดก็นำไปพัวพันกับความรัก ความอาลัยที่มีต่อนาง

ชมขบวนพยุหยาตราทางชลมารค³

ปางเสด็จประเวศด้าว	ชลาไลย
ทรงรัตนพิमानไชย	กิ่งแก้ว
พริ้งพร้อมพวงพลไกร	แหนแห่
เรือกระบวนต้นแพรว	เพริศพริ้งพายทอง
พระเสด็จโดยแดนชล	ทรงเรือต้นงามเฉิดฉาย
กิ่งแก้วแพรวพรรณราย	พายอ่อนห้วยจับงามงอน
นาวาแน่นเป็นขนำด	ล้วนรูปสัตว์แสนยาก
เรือริ้วทิวธงสลอน	สาครลั่นครั่นครื้นฟอง

ตอนที่ 2 เป็นเรื่องกาก็ กล่าวถึงพญาครุฑทำชู้กับนางกาก็ อุ้มนางไปสมสู่ยัง
วิมานฉิมพลี ต่อจากนั้นเป็นเห่สังวาส ตอนสุดท้ายเห่ครวญ

เห่เรื่องกาก็ กล่าวถึงพญาครุฑลักพานางกาก็⁴

กักรอุ้มโอบแก้ว	กาก็
ปีกระพือพาศรี	สู้ริ้ว
ฉวยฉาบคาบนาคี	เป็นเหยื่อ
หางกระหวัดรัดหิ้ว	สู้ไม่รังเรียง
กักรอุ้มโอบแก้ว	เจ้างามแพรวสปรพวงค์
ปีกปกอกเอวนาง	พลางคลึงเกล้าเต้าจรจัด
ฉวยฉาบคาบนาคา	เป็นภักษาพาผกผัน
หางกระหวัดรัดพัน	คั่นเมฆามาสิมพลี
ดลสถานพิมานมาศ	เกลียวกลมสวาทนาฎกาก็
เหิมหวลवलกามี	ปรีดาแนบแอบอิงองค์

³งานพระราชทานเพลิงศพ พระยาเลขาภิธรรมวิทักษ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระราชประวัติและพระนิพนธ์
ร้อยกรอง (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2513), หน้า 35.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 37-38.

เห่สังวาส⁵

พี่ชมพี่เชยพลาง	พี่ถามนางเจ้าไม่อื้อ
เจ้าเอื้อนอายพี่ฤา	พี่ขอถามความจริงนาง
พี่สวางทรงรววยรูป	พลางกอดจูบลูบคอดาง
นุคซักสไปบบาง	พลางคลึงเกล้าเข้ายวนสม

เพลงยาว

เพลงยาว ประพันธ์โดยเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร แต่งด้วยกลอนเพลง ในบทที่ 3 เป็น เพลงยาวที่รำพึงถึงนาง 46 คำ แสดงความรัก พรรณนาความคร่ำครวญที่มีต่อนางที่สูงศักดิ์กว่า เปรียบเทียบตนเหมือนกระต่ายที่หมายดวงจันทร์ เนื้อความในบทประพันธ์จึงไม่ปรากฏบทเกี่ยว หรือการโต้ตอบแสดงความรักกันและกัน

บทละคร เรื่องอิเหนา⁶ ก็มีบทเดิมแต่งขึ้นไว้แต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีคำเล่ากัน สืบมาว่าเจ้าฟ้ากุณฑล และเจ้าฟ้ามงกุฎ พระราชธิดา 2 พระองค์ในสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ และ เจ้าฟ้าสังวาลย์ทรงมีพวกนางข้าหลวงเป็นหญิงแขกมลายู เชื้อสายพวกเขลยที่ได้มาแต่เมืองปัตตานี พวกนางข้าหลวงแขกมลายูเหล่านั้นเล่านิทานเรื่องอิเหนาถวายให้ทรงฟัง เจ้าฟ้าหญิงทั้ง 2 พระองค์ ชอบพระเหตุทัย จึงทรงนิพนธ์เรื่องอิเหนาเป็นบทละครขึ้นพระองค์ละเรื่อง เรียกว่าดาหลัง เป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้ากุณฑลเรื่อง 1 อิเหนา เป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้ามงกุฎเรื่อง 1 แต่ทั้งเรื่อง ดาหลังและอิเหนา เป็นเรื่องของวีรบุรุษคนเดียวกัน คนทั้งหลายจึงเรียกว่าอิเหนาใหญ่ 1 และอิเหนา เล็ก 1 ซึ่งจะคงความหมายว่า อิเหนาของเจ้าฟ้าหญิงใหญ่ และอิเหนาของเจ้าฟ้าหญิงเล็ก

อิเหนา

อิเหนา⁷ เป็นนิทานที่เข้ามาในตอนปลายสมัยอยุธยา มีคำกล่าวหาหญิงเขลยปัตตานี ซึ่งเป็นข้าหลวงรับใช้พระธิดาของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2275 – 2310) เล่าเรื่องถวายเจ้าฟ้า กุณฑล และเจ้าฟ้ามงกุฎพระราชธิดา และเจ้าฟ้าทั้งสองได้ทรงแต่งเรื่องขึ้น เรื่องดาหลังหรือที่

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 306.

⁶ ธนิต อยู่โพธิ์, ศิลปะละครหรือคู่มือนาฏศิลป์ไทย (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, 2516), หน้า 19.

⁷ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เรื่องอิเหนา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2514), หน้า 1206.

เรียกว่าอิเหนาใหญ่เป็นพระราชนิพนธ์ของเจ้าฟ้ากุณฑล ส่วนเรื่องอิเหนาหรือที่เรียกว่าอิเหนาเล็ก เป็นพระราชนิพนธ์ของเจ้าฟ้ามงกุฎ แต่งเป็นกลอนบทละครเพื่อใช้เป็นบทละครใน

ต่อเมื่อกรุงรัตนโกสินทร์จึงมีพระราชนิพนธ์เกิดขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ 1 เรื่องใหญ่ ได้ใช้ชื่อว่า ดาหลัง เรื่องเล็กคงใช้ชื่ออิเหนาตามนามของพระเอกในเรื่อง เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 2 ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ท้ายเรื่องอิเหนาของท่านว่า

อันอิเหนาเอามาเป็นคำร้อง สำหรับงานการฉลองกongsกุล
 ครั้งกรุงเก่าเจ้าสตรีเชอนิพนธ์ แต่เรื่องคั่นตกหายพลัดพรายไป

ดาหลัง

ดาหลัง⁸ กรมศิลปากรบันทึกไว้ในหนังสือที่เขียนในสมุดไทยว่า “เป็นพระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ 1 เขียนเมื่อรัชกาลที่ 3 พระราชนิพนธ์ดาหลังนี้ มีเขียนไว้เป็นสมุดไทยในหอพระสมุด สำหรับพระนครฯ 2 ฉบับแต่ไม่บริบูรณ์ เรื่องทั้งคู่ เมื่อ ร.ศ. 109 (พ.ศ. 2433) ได้พิมพ์ไว้ที่โรงพิมพ์ นายเทพซึ่งอยู่ในแพ หน้าสกุลสุนันทาลัย ถ้อยคำตรงกันกับฉบับที่เขียนไว้ 32 เล่มสมุดไทย และ ความก็ขาดอยู่กลางเรื่องเช่นเดียวกัน แม้แต่ที่พิมพ์ไว้เมื่อ พ.ศ. 2433 นี้ก็หาอ่านได้ยาก

ตัวอย่าง เรื่อง ดาหลัง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราช รัชกาลที่ 1 ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ 2 เล่มดังต่อไปนี้

บทดาหลังลอกเข้าหาญบาค้าโละเอากริขเทวัญออกให้ดู

เมื่อนั้น	พระทรงโฉมโลมเล้ามารศรี
สัพพอกหยอกนางให้ยินดี	แก้วพี่เจ้าอย่าโศกาลัย
ปลอบพลาทางลูบจูบกอด	งามสอดพี่ยอดพิสมัย
พระแกลึ่งกล่าวตบของค้อรไท	จะทุกข์ร้อนไปไยพระบุตรี
สมศักดิ์สุริยวงศ์ทั้งสอง	ดั่งแก้วแกมทองทั้งสองศรี
แต่พี่แลจะม้วยชีวี	ซากผีจะกลิ้งอยู่เดียวดาบ
ไก่อ้นกระชั้นเร่งพระสุริยา	พระสวมกอดขนิษฐาอุทัยหาย
พระได้ลูบจูบส่งทั้งกาย	สวยสวาทค้อยอยู่งัด
ชลนัยน์ไหลอาบพักตรา	จะเนิ่นนานนิรานางโฉมศรี

⁸ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง (พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด แพร่พิทยา, 2514), หน้า 394-395.

หนักใจเหมือนจะไกลสักตาปี
 พระพลางตระโบม โลมเกล้า
 ที่จะชวนสรวลเข้าสักเท่าใด
 ด้วยยังกำลัง โสคนัก
 พระรับขวัญกัลยาให้ยินดี

แล้วภูมิสะท้อนถอนใจ
 ขวัญข้าวพียอดพิสมัย
 เห็นนางอรไทไม่ไยดี
 นงลักษณ์ก่นแต่กันแสงศรี
 แล้วภูมิซุบเซ็ดชลนา

ตัวอย่าง บทหลังหลังหนึ่งหรีดหลงเข้าเมืองได้นางจินตะหรา⁹

เจ้าพี่
 ว่าข่มเหงไม่เกรงกัลยา
 อันมหาวาริมิให้ไหล
 อันปทุมจะห้ามภุมรี
 อันจะห้ามความรักพี่ให้หยุด
 ปลื้มจิตจงคิดปรองคอง
 พระไ้ล้ดูบอุปพลางทางรับขวัญ
 เมฆหมอกบทบังดวงเดือน
 พระพิรุณก็เซ็งชู่ซ่า
 ดั่งได้เสวยสววรรค์ชั้นตรีงศ์ไตร

มารศรีไม่ประจักษ์เส่นหา
 ด้วยกรรมดาโลกินดี
 จะหยุดไว้ได้ฤมิ่งมารศรี
 มิให้เอาซาบอาบละออง
 ออกจะแตกแยกทรุดออกเป็นสอง
 อย่าเคืองข้องหน่วงหนักชักเชือน
 ทั้งอากาศสนั่นกุ่มเคลื่อน
 สะเทือนทั้งท้องสมุทรไท
 พรอยพราวบานจิตพิสมัย
 งวยงหลงไหลทั้งสองราฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ

เมื่อนั้น
 สมสู่อยู่ด้วยพระราช
 แต่เฝ้าชมชดพิศวาส
 ไม่เฝ้าสององค์ธรณี
 สรงเสวยมิให้อนาทร
 เริ่มรู้สรัภักย์ใจ

ระเด่นจินตะหราเส่นหา
 กัลยาพลาดปลั่งสมประดี
 มิได้คลาดคลาองค์พระโฉมศรี
 เทวีสุดสวาทจะขาดใจ
 ผันผ่อนให้ชอบอัชฌาศัย
 อรไทหลงไหลลืมนั้นสมประดี

ฯ ๖ คำ ฯ

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 522.

ตัวอย่าง บทปิ่นหยี่ได้นางหย้งหย้งสำหรับ¹⁰

ทราวมสงวน
เป็นธรรมดาโลกโลกีย์
ถึงเจ้าจะเคืองขัดหัตยา
พระยั้งกระหวัดครึ่งติดพัน
ฤดีเดื่อคดื่นแดดาล
มีคกลุ่มช่อมอโหมทัย
พระพิรุณระบัดต้องเกสร
มัจฉาวายท่องในวาริน
สององค์ขึ้นชมภิรมย์จิต
แต่คถึงเกล้าเข้ายวนชวนใจ

เนียนวลเจ้าขึ้นชูอารมณ์พี
อย่างนี้แลเรียกว่ารักกัน
พีไม่ฟังวาจางนางสาวสรรค
เหตุพระยั้งเริงบันเทิงใจ
คคนานตก็พิกลไม่ทนได้
ด้วยอำนาจฤทธิไกรนาคิน
ภมรเชชซาบอาบกลิ่น
ตามกระแสนสายสินธุ์ชลาลัย
แสนสนิทพิศวาสไม่คลาดได้
แล้วบรรทมหลับไปทั้งสองรา

บทสระระหนากะคี (ปิ่นหยี่แปลง) แอบเข้าโลมมิสาประหมังฤหนิงในสวน¹¹

เมื่อนั้น
มิได้รั้งรอรจรรล
ครั้นถึงจึงย่องเข้าข้างหลัง
พระพิศโฉมงามประโลมโลกีย์
เห็นพระน้องนึ่งซึ่งตะลึงอยู่
ชะรอยเห็นพีหาย ไปหลายวัน
เจ้าสงสัยใจอยู่เฝ้าดูพี
พีแปลงกายมาหาโฉมงาม
โอ้ดวงยิหวายาหี
พระยั้งคิดพิศดูอยู่แต่ไกล
เอาพระหัตถ์ทำวลงที่ตรงเพลา
จงบอกให้ข้ารู้ดูด้วยกัน

สระระหน่าฟังว่าเกษมสันต์
ก็เข้าในสะอาดหมั่นทันที
แอบบังพุ่มลำควนในสวนศรี
อันนางในธรรณีไม่เทียมทัน
จึงรู้ว่าวิโยค โศกศัลย์
ไม่สำคัญวิญญูณ์ว่ามาตาม
มิรู้ที่จะชักไซริ้ไต่ถาม
เจ้าถือความว่ากะเทยเซलयใจ
ถ้าพบพีพัคตร์น้องจะผ่องใส
แล้วบังใบพฤกษาเข้ามาพลัน
ถามว่าเจ้าทัศนอะไรนั้น
ชี้ไปไหนนั้นจะได้ชม ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 519.

เมื่อนั้น
ให้คิดหวาดหวั่นพรันอารมณ์
ครันแลสบหลบเนตรเมียงเมิน
ครัสบอกว่าอย่าเข้าชี้

ฯ ๔ คำ ฯ

มิสาตกใจชักผ้าห่ม
นั่งก้มพักตราไม่พาที
แล้วลุกขึ้นดำเนินเดินหนี
กวนใจจู้จี้ไม่สบาย ฯ

ตัวอย่าง บทปิ่นหยีตามพบสีกชี¹²

เมื่อนั้น
ยอดมิ่งเจ้าจะนั่งอยู่ไย
พลาบยื่นพระหัตถ์กระหวัดกร
พระอุ้มองค์อรไทโคลคลา
พี่เลี้ยงทั้งสี่ก็ตามมา
ขึ้นยังพลับพลาทันใด
วางองค์ลงในที่ไสยาสน์
นวลละอองผ่องแผ้วเพียงจันทร์
พิศเกศดั่งปีกแมลงทับ
นาสาดั่งขอกชรินทร์
โอยสุ์พริ้มตะละชาดเต็ม
พระทนต์เรียงเรียบระเบียบดี
กรน้องดั่งกลีบบุษบง
เต้าตั้งดั่งดวงปทุมมา
กรน้องดั่งวงไอยเรศ
นิ้วหัตถ์งามแลลุ่มแหลมช้อยดี
พี่ตามหาแทบสิ้นชีवालย์
บุญพามาให้ได้สมสู่
เกิดไหนขอให้ได้พบกัน

ฯ ๒๐ คำ ฯ

พระผู้พงศ์เทวาก็ปราศรัย
อย่าเมินหน้ามาไปพลับพลา
ดวงสมรเบี่ยงผันค้อยหรรษา
เสด็จมายังพลับพลาชัย
พระชื่นชมปรีดาผ่องใส
ตรงไปเข้าห้องฉับพลัน
ภูวนาดเซยชมภิรมย์ขวัญ
เมื่อวันเพ็ญเปล่งเปลืองไม่ราคิน
จุไรรับจับขนงดั่งก่งศิลป์
เนตรน้องดั่งนิลมณีดี
ยิ้มแย้มดั่งสลับทับทิมสี
เป็นแสงสีคำขลับระยับตา
ศอกกลมสมทรงดั่งเลขา
กลืนกล้ำขึ้นพันชลธี
เมื่อประเวศกระหวัดหญ้าพนาศรี
จุมพิตพุดจาปราศรัย
คิดว่าไม่พบประสบกัน
มิเสียที่เป็นคู่ตุนาหงัน
อย่าโศกศัลย์น้กเลนนะอรไท ฯ

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 552-553.

บทละครนอก

บทละครนอก คือบทละครที่ใช้ผู้ชายเป็นตัวละครเล่นทั้งหมด เล่นได้ทุกเรื่อง ยกเว้นเรื่องที่สงวนไว้เล่นสำหรับละครใน ได้แก่ เรื่องอิเหนา รามเกียรติ์ และอุณรุท บทละครนอกในสมัยอยุธยา มี 14 เรื่อง¹³ คือ

1. การะเกด	2. คาวี
3. ไชยทัต	4. พิณทอง
5. พิณสุริยวงศ์	6. พิมพัสวรรค์
7. มณีพิไชย	8. มโนราห์
9. โมงป่า	10. สังข์ทอง
11. สังข์ศิลป์ไชย	12. สุวรรณศิลป์
13. สุวรรณหงส์	14. โสวัต

ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างบทละครเรื่องสังข์ทอง เพราะเป็นบทละครที่ได้รับความนิยมมาแสดงละคร

สังข์ทอง

บทละครเรื่องสังข์ทองเป็นบทละครครั้งกรุงเก่า ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ไม่ทราบนามผู้แต่ง เรื่องนี้มีต้นฉบับหนังสือสมุดไทยก่อนข้างสมบูรณ เรื่องนี้มีการใช้ภาษาและวรรณกรรมกลอนก่อนข้างไพเราะ รัชกาลที่ 2 ได้ทรงดัดแปลงบางบทและทรงยกมาไว้ในบทละครเรื่องสังข์ทองซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระองค์หลายแห่ง

ตัวอย่าง บทเข้าพระเข้านางระหว่างพระสังข์กับนางรงนา¹⁴

“เมื่อนั้น พระสุวรรณสังข์ผู้รุ่งฟ้า ครอบครองสามนต์พระภารา กับโฉมรงนา
 เอวกลิ้ง ผ่องใสไพบุลย์พลุสสวัสดิ์ ท้าวถึงกระษัตริย์ไม่เทียมถึง เทวดาดลใจให้ค้ำนึ่ง เมื่อสองท้าว
 มาถึงพระนคร เสด็จจะออกเลียบพระภารา บอกล้อมรงนาดวงสมร ผัวรักนี้จักบทจร ออกเลียบ
 พระนครเวียงไชย ว่าพลาถภิรมย์ชมชิต แสนสนิทแนบน้องผ่องใส เข้าหอกสัพพอกยวนใจ อยู่ที่
 ห้องในไสยาฯ”

¹³ งานพระราชทานเพลิงศพ พระยาเลขาภิธรรมวิทักษ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระราชประวัติและพระนิพนธ์ร้อยกรอง, หน้า 141.

¹⁴ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย เล่ม 3 (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., 2513), หน้า 491.

ขุนช้างขุนแผน

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นวรรณกรรมที่ใช้ขับเสภา การขับเสภามีมาแต่ครั้งกรุงเก่า มูลเหตุการขับเสภาคงมาจากการเล่านิทาน และขับเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเพียงเรื่องเดียว เพราะขุนแผนเป็นหลานของกวีหลายท่าน ไม่นิยมบอกนามผู้แต่ง อีกทั้งบางตอนมีผู้แต่งไว้หลายสำนวน

ตัวอย่าง ตอนขุนแผนพาวันทองหนี¹⁵

วันทองจวนหยิกแล้วพลิกผลัด	อย่ามารักเลาหาให้ชมไม่
จะให้ข้าเสียเปล่าเอาอะไร	มิใช่คำจ้างที่ขี้มี
พลอดเล่นต่างต่างทุกอย่างไป	จะทำให้สาสมแก่น้ำหน้า
แคะมือถือน้องไว้ไยนา	ไม่คกมัดคอนะหม่อมอย่ากอดเลย ฯ

วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้นปรากฏเป็นเรื่องของศาสนาและเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ มีการประพันธ์ประเภทคำฉันท์ โคลงสุภาพ และกาพย์ ต่อเมื่อมาถึงอยุธยาตอนปลาย มีการประพันธ์ทั้งร้อยแก้ว และร้อยกรอง ในส่วนของร้อยกรองก็ครบถ้วนไปด้วย กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ และร่าย เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา การบันเทิง ตำราศิลปะการแสดงทั้งราชสำนักและเอกชน

2.2.3 บทเข้าพระเข้านางในสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ.2310 – พ.ศ. 2325)

วรรณกรรมสมัยกรุงธนบุรี ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยา มาพอสมควร มีหนังสือให้อ่านสืบต่อกันมาหลายเรื่องด้วยกัน นักกวีสมัยกรุงธนบุรีได้ใช้ลักษณะการประพันธ์แบบอยุธยามาใช้ ค่านิยมในการแต่งวรรณกรรมก็คล้ายคลึงกัน คือ เป็นเรื่องของความเชื่อในพระพุทธศาสนาเช่นกัน แต่ก็มีแต่งวรรณกรรมที่มีแนวคิดโลกธรรมด้วย

วรรณกรรมสมัยกรุงธนบุรี

อิเหนาคำฉันท์¹⁶ ประพันธ์โดยหลวงสรวิชิต (หน) แต่งเมื่อวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ปีกุน จุลศักราช 1141 เป็นปีที่ 12 แห่งรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทำนองแต่งใช้ฉันท์และกาพย์ ฉันท์ที่ใช้คืออินทรวีเชียรฉันท์ วสันตดิถีฉันท์ และสัตหุลวิกกีฬิตฉันท์ กาพย์ที่ใช้คือ

¹⁵ อรุสกา, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 61.

¹⁶ เอกรัตน์ อุคมพร, วรรณคดีสมัยอยุธยา, หน้า 38.

กาพย์ฉมัง และกาพย์สุรางคนางค์ เนื้อเรื่องแต่งตามความในบทละครเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์ เจ้าฟ้ามงกุฎ จับตอนตั้งแต่อิเหนาเผาเมืองดาหา แล้วปลอมเป็นจรกา ลักพาบุษบาไปซ่อนไว้ในถ้ำ จนอิเหนากลับไปแก้สงสัยที่เมืองดาหา

ตัวอย่าง การเข้าพระเข้านางระหว่างอิเหนากับบุษบา¹⁷

ปางนั้นบรมวง -	ศอัญญ์แหวน
อุ้มองค์วินิดา	กรตระกองตระการชม
ชูขึ้นภิรมย์เซย	ดุจเสวยสมบัติพรหม
สัมผัสตระมลกรม	เสน่ห์น้อมฤดีมา
ริบรถุรัสพา	จรร่วมพนาทวา
จึงมีมธุรลา	พจนเพื่อแสดงองค์
อ้าแม่นคือพี่	บมิควรจะ โศกทรง
กันแสงบไซ่อง -	กระตุมาด้องตัว
พักตร์ผ่องจะนองชล	วิมลโฉมจะหม่นมัว
อ้าแม่อย่าแคลนกลัว	สละทุกข์ประเทืองเรียม
ปางนั้นสุดาสดับ	สุรศัพทยังเกรียม
จิตแจ้งเชษฐาเทียม	จรกาลาอบปลอม
แสนโศกกระสัลย์ซ้ำ	ปะทะเค้นคะนิงตรอม
หยิกข่วนบได้ออม	กลจะทรุดลงจากเพลา
เชษฐถนอมโอบ	อรองค์ยุพเยาว์
ยุพเรศรพลักเอา	นขหยิกบหย่อนกัน

สำหรับบทละครรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็จะพบ บทเข้าพระเข้านางของหนุมานเข้าห้องนางวานริน แต่ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะบทบาทของตัวละครที่เป็น มนุษย์เท่านั้น และเหตุการณ์ในบทละครของพระองค์ก็ไม่ปรากฏบทเกี่ยวพาราตีของมนุษย์ใน บทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ในส่วนอื่นๆ

¹⁷ งานพระราชทานเพลิงศพ พระยาเลขาภิธรรมวิทักษ์, เข้าฟ้าธรรมธิเบศ พระราชประวัติและพระนิพนธ์ร้อยกรอง, หน้า 186.

2.2.4 บทเข้าพระเช้านางในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 – พ.ศ. 2489)

ในยุครัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 8 มีวรรณกรรมเกิดขึ้นมากมายหลายรูปแบบ ผู้วิจัยเลือกศึกษาวรรณกรรมที่มีบทรักและนิยมนำมาแสดงในละครรำ ดังนี้

ตัวอย่างงานวรรณกรรม

ตัวอย่าง การเข้าพระเช้านางระหว่างพระอุณรุทและนางศรีอุษา¹⁸

คิดจะใคร่ปราศรัยศรีสวัสดิ์	ด้วยแสนโสมนัสเสนาหา
แต่พระโอรสผู้จะตรัสจ้านรจา	ออกมามิได้ก็จ้งงาน
ไม่รู้ที่จะทำประการใด	ฤทัยร้อนร่านดาลลงน
แต่ลูปโลม โลม โลม แก้ว โลม	อยู่บนแท่นทองรูจี

ฯ ๔ คำ ฯ

เมื่อนั้น	นวลนางอุษามารศรี
พ้้นกายชายเนตรเทวี	เห็นหลานพระตรีภูวไนย
ให้ตระหนกตกประหวั่นพรันจิต	วรนาฏนั่งคิดแล้วสงสัย
อันชายผู้นี้คือใคร	สามารถอาจใจเป็นพ้้นนัก
มาได้ถึงในพระนิเวศน์	ไม่เกรงองค์บิดุเรศสิทธิศักดิ์
จะว่านาคาสुरารักษ์	ถามนุษย์ครุฑขัณฑ์วิชาธร
จึงทรง โลม ประ โลม ลานสวาท	สูงศรีผ่องผาดประภัสสร
จะใคร่ถามสุริยวงศ์พระนคร	นามกรให้แจ้งกิจจา
ก็เอื้อน โอรสผู้พาที่ออกมาได้	แสนลงนจนใจนี้หนักหนา
แต่ชานทรุดองค์จะลงมา	พระตระกองกายาไว้มั่นคง
ให้ช่วยเงินสะเทินพระทัยนัก	นงลักษณ์ครวญคิดพิศวง
แต่ชม้ายชายดูพระสุริยวงศ์	โถมโยงผลักใส่ไปมา

ฯ ๑๒ คำ ฯ

¹⁸ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, อุณรุท (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า

เมื่อนั้น

ถนอมอุบจุมพิศพนิดา
 กัลยาหยิกกรแล้วค้อนคม
 แสนสวาทคำวคั่นแค้น
 เอนองค์ลงแอบแนบน่อง
 เชยแก้มแนมโอบอุรไท
 ฟ้าลั่นครั่นครื้นโถมพราย
 ฝนฝอยพรอยพรอมลงมา
 ภมรมาศผาดเกล้าเอาซาบ
 สองสมชมรสชื่นสำราญ

๑ ๑๐ คำ ๑ โลม

โลม เมื่อนั้น

ได้ภิรมย์ร่วมรสเอมอร
 แกรู้สู่อสมชมสวาท
 แสนซาบอาบอิมหฤทัย
 โสรจสรลงทั่วคณีนาง
 รื่นรสกริษาทามิน
 สีมอาบสีมองค์อนงค์นาง
 อิงแอบแนบน้อมเสน่ห่นวล
 บังคมคัลป็นสลาโอชาถวาย
 เมียงชม้อยช้อยชม้ายชายชม

๑ ๑๐ คำ ๑

ซ้ำ เมื่อนั้น

ได้สมชมรสสุภาดี
 แสนสุขโสมนัสมาโนชญ์
 ภิญโญยิ่งสุโขมมโหพา
 ประหลาดรสสุภาดีที่เคยสม
 สัมผัสพวงดวงทิพบุษบัน

พระทรงโถมประโลมเส่นหา
 เลี้ยวลอดสอดคว้าวพัลวัน
 พระทรงฤทธิ์ขึ้นชมภิรมย์ขวัญ
 เสียวกระสันรัฐจวนป่วนใจ
 สอดคล้องด้วยความพิสมัย
 จรุงใจรื่นรสสุคนธา
 สุนีบาตฟาดสายในเวหา
 ต้องผกาโกเมศแบ่งบาน
 ละอองอาบกลิ่นหวนหอมหวาน
 ในสถานแทนทิพสถาวร

นวลนางอุษาสายสมร
 ด้วยหลานพระสีกรเลิศไกร
 วรรณภูพิศวงหลงไหล
 คั่งได้อามฤตวาริริน
 สารพวงค์ซาบเย็นเป็นสุขสิ้น
 เมามัวข้อยวินวิญญูณย์ชวน
 ไม่คลาคลาดหวันถวิลอวรณ์หวน
 เกษมสรวลบันเทิงสำเร็จรมย์
 พร้มพรายละอองลานบรรสานสม
 แสนบรมสุขเกษมเปรมปรีดี

พระอุณรุททรงสวัสดิ์ศรีศรี
 ด้วยมารศรีอุษาบุพาพาล
 ภิรมยาปราโมทย์สงสาร
 เปรียบปานสุขทิพย์เทวัญ
 พระทรงฤทธิ์ชิดชมภิรมย์ขวัญ
 เคล้าคลึงคลึงคั่นสุคนธา

จรูรีนรีนรสนวน
 กระจกแก้วแก้วกัถยา
 หมหวนหวนชาบนาสา
 เหนือแท่นรัตนารูจี
 ๑ ๘ คำ ๑

บทจ้บระบำในเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1

บทจ้บระบำในเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 มีหลายตอน ซึ่งบทจ้บระบำทั้งหลายนี้เป็นที่มาของบทจ้บระบำในสมัยต่อมา ขอยกตัวอย่างบทจ้บระบำตอนเมขลา เมขลา มี 2 บท บทแรกเพลงสระนุหรง 6 คำ และบทสองเพลงพระทอง 6 คำ

ตัวอย่าง บทเกี่ยวกับพาราสิระหว่างเทพบุตรกับนางฟ้า¹⁹

สระนุหรง

จ้บระบำรำรำย	ทอดกรกริดกรายทั้งซ้ายขวา
รำเรียงเคียงชิดเข้ามา	เลียมลอคสอดคว่าทุกนาง
แล้วกลับรำรำทำที่	แทรกเปลี่ยนเสียดสีมิให้ห่าง
ยังเข้าเคล้าคลอกันกาง	พलगนมแกมกลปนมา
ฉวยฉูดยุดนางเบื่องซ้าย	ย้ายเป็นหยอกนางข้างขวา
รีนเริงบันเทิงทุกเทวา	ด้วยฝูงนางฟ้าวิลาวัณย์ ๑

๑ ๖ คำ ๑

พระทอง

เมื่อนั้น	นางเทพธิดาสาวสวรรค์
รำรอล่อไว้ไม่คิดพัน	เกษมสันต์ชำเลื่องแลไป
ครั้นเทวัญเข้าชิดก็บิคหนี	รำรำทำที่มิให้ใกล้
หลีกเลี้ยวตีวงเวียนไป	นัยน์เนตรชม้อยคอยที่
ครั้นเทพบุตรฉูดคร่า	นางฟ้าป้องปิดสลับหนี
แสนสุขเกษมเปรมปรีดิ์	ทุกเทพนารีเทวา ๑

๑ ๖ คำ ๑

¹⁹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, รามเกียรติ์ เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: ศิลปบรรณาการ, 2510), หน้า 103-104.

สามก๊ก

เรื่องสามก๊กนับเป็นพงศาวดารของจีนที่มีหลักฐานเชื่อได้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 โปรดให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) อำนวยการแปลเรื่องสามก๊ก ต่อมาได้รับการแปลอีกหลายวาระ เรื่องสามก๊กนอกจากจะใช้สำหรับอ่านแล้วยังมีผู้นิยมนำไปแสดงละครเวที ในประเทศไทย เช่น หลวงพัฒนาพงศ์ภักดี (พิมพ์ สุขยางค์) แต่งให้เจ้าฟ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงค์เล่นละคร เป็นต้น

ตัวอย่าง เหตุการณ์ในเรื่องสามก๊ก ตอนลิโป้ปลอมนางเดิวยเสียน²⁰

“ บัดนี้ข้าพเจ้าได้เห็นแลฟังวาจาของท่านนั้นไม่สมกับคำลือ เมื่อพิเคราะห์ดูเห็นว่าท่านกลัวอำนาจตั้งโต๊ะเป็นอันมากอยู่ขณะนี้ เห็นจะคิดการไปมิตลอดแล้ว แลนางเดิวยเสียนก็ทำเป็นร้องไห้ ปลิดมือลิโป้เสียดจะโจนน้ำตาย ลิโป้ได้ฟังดังนั้น มีความละอายใจนักจึงเอาทวนพิงไว้กับฝากรง แล้วปลอมโยนเล่าโลมนางเดิวยเสียนอยู่ช้านาน ”

สังข์ทอง

สังข์ทองเป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ลักษณะเป็นกลอนบทละคร ใช้เป็นบทละครนอก เดิมละครนอกมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย รัชกาลที่ 2 ทรงมีพระราชดำริจะทรงนิพนธ์ขึ้นใหม่ ทรงเลือกจากนิบาตชาดกและนิทานพื้นเมืองมาดัดแปลงทรงพระราชนิพนธ์ไว้ 5 เรื่อง คือ ไชยเชษฐ มณีพิชัย ไกรทอง สังข์ทอง กาวิ

ตัวอย่าง การเข้าพระเข้านางระหว่างพระสังข์กับนางรจนา²¹

ไอ้โลม ยอดเขยยอดมิ่ง	จะแจ้งความตามจริงไม่มูสา
ตัวพื้หน่อกษัตรา	นามกรชื่อว่าพระสังข์ทอง
แถลงเล่าแต่ตันไปจนปลาย	บรรยายตามเรื่องที่เคื่องข้อง
เป็นความในใจพื้เช่นนี้เนื่อง	นวลละอองอย่าแหมงแกล้งใจ
ว่าพลางทางถดข้าชิด	จะอายเอียงเบี่ยงบิดไปข้างไหน

²⁰ เจ้าพระยาพระคลังหน, สามก๊ก เล่ม 1 (ธนบุรี: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2535), หน้า 156.

²¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครเรื่องสังข์ทอง (พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2513), หน้า 128-129.

ยี่อญุดญุดชั๊กชายสไบ	คว่ำไขว่สัพพอกหยอกเข้า
ช่างหยิกข่วนไปได้เหมือนไม้เจ็บ	ข่มเหงนักหักเล็บเสียดอกเจ้า
คือจริงยิ่งว้ายิ่งหยิกเอา	เบาเบาอุยหน้าไม้ปราณี
พระอุ้มองค์อรไทขึ้นใส่ตัด	อะไรเล่าเฝ้าผลักมือพี่
ความรักภริญจวนขวนยี่	เปรมปรีดีประคิพัทธกำหนดนาง
อัสจรรยบันดาลในกลางหาว	เดือนดาวส่องแสงแจ่มกระจ่าง
เย็นซาบอาบละอองน้ำค้าง	ค้อยสระสร้างเส้าหมองทั้งสองรา

๗ ๑๒ คำ ๗

ซำปี เมื่อนั้น	รจนาเขาวขอดเสน่หา
นั่งแนบแอบของคักักศา	จ่านรจนาพาทีจีจิก
ที่ทุกซำร้อนผ่อนผันบรรเทา	นางเขาวัฒม์เหยาห้าวเราะหริก
พระอุ้มขึ้นใส่ตัดนางผลักพลิก	ทำกระบวณข่วนหยิกด้วยมารยา
แลสบหลบเนตรภูวไนย	สะเทินใจอายเอียงเมียงหน้า
แย้มสรวลขวนยี่ปรีดา	กัลยานิยมสมคิด
แสนสมัครักใคร่ไหลหลง	ด้วยรูปทรงเป็นทองต้องจิต
ถ้อยทีบรรทมชมชนิด	แนบสนิทินิทราในราตรี

๗ ๘ คำ ๗

พระศรีเมือง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงประทานพระวินิจฉัยว่านิทานเรื่องพระศรีเมือง มีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แต่มิใช่ขาดก ทำนองจะเป็นเรื่องนิทานพวกพราหมณ์นำเข้ามา เช่น เรื่องพระนล เป็นต้น น่าจะกล่าวได้ว่าเป็นพระราชนิพนธ์สมเด็จพระบวรราชเจ้ารัชกาลที่ 2 หรือกรมพระราชวังหลัง ต่อมาในระยะที่นายชนิด อยู่โพธิ์ เป็นอธิบดีกรมศิลปากร ได้ตรวจสอบชำระ พร้อมทั้งจัดพิมพ์ขึ้นในงานพระราชทานเพลิงศพ นายอรุณ จันทรางศุ เพื่อเผยแพร่เป็นวิทยาทาน

ตัวอย่าง กลอนบทละคร ตอนพระศรีเมืองไอ้โลมนางสุวรรณเกสร²²

ปลื้มใจ	เจ้าหยิกข่วนพี่ไซ่เป็นนักรหา
เป็นรอยเล็บเจ็บซ้ำทั้งกายา	อนิจจาไม่คิดปราณี
จะต้องยาสิ่งไรเจ้าโฉมยง	เจ้าประสงค์แต่เลือดกับเนื้อพี่
พระทางอิงแอบแนบนาถิ	ฤดีเดือดดินอยู่แคดาล
สองกรเกี่ยวครตระกององค์	ทรวงทรวงแนบทรวงบรรสมसान
ชมเนตรเกศกลสมลมาลย์	ผกากาญจน์กรรมแก้มแก้มกัน
นาสาสูบชครสรณู	ชื่นชูชับซาบเสียวกระสัน
สองขงฆ์เกี่ยวขงฆ์พัลวัน	บันเทิงเริงรสกรีธา
บุษบงระบายคลายคลี่	ภูมรีร้อนลงประจงหา
สองสุขในสร้อยไสยา	ดังได้ฟากฟ้าคุยฎี ๆ
เมื่อนั้น	พระศรีเมืองผู้เรืองรัศมี
จึงตระโบมโลมปลอบนางเทวี	แก้วพี่อย่าไศกาถัย
ผิวพัคตร์ละอองดังทองทา	จะเสียดศรีโรยราตาใหม่
เจ้าจงระงับดับใจ	ไซ่พี่ไปแล้วจะไม่มา
ขอรช้อนเช็ดชลนัยน์	เจ้าจะร้องไห้ไยนักรหา
พระอาลัยมิใคร่จะไคลคลา	แต่กลับหน้ากลับหลังสั่งน้อง
ราตรีวันนี้พี่จะมา	เจ้าอย่าทุกข์ทนหม่นหมอง
พระโลมเกล้าเฝ้าปลอบนวลละออง	ปากพร้องรับขวัญกัลยา
สั่งแล้วก็เสด็จลินลาศ	จากห้องไสยาสน์เลขา
ดั่งไกรสรสีหส์ลีลา	มายังอุทยานตำราญใจ

²² พระราชดำรัสในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และบทละครเรื่องพระศรีเมือง, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานรับพระราชทานเพลิงศพนายอรุณ จันทรางศุ ท.ช., ท.ม., ต.จ.ว. ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันจันทร์ที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2510. (พระนคร: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, 2510), หน้า 98-101.

พระอภัยมณี

พระอภัยมณี ประพันธ์โดยพระสุนทรโวหาร (ภู่) ทำนองแต่งเป็นกลอนเพลง

ตัวอย่าง พระอภัยมณีพูดกับนางละเวง²³

ถึงม้วยดินสิ้นฟ้ามหาสมุทร	ไม่สิ้นสุดความรักสมัครสมาน
แม้เกิดในใต้ฟ้าสุธาธาร	ขอพบพานพิศวาสไม่คลาดคลา
แม้เนื้อเอ็นเป็นห้วงมหรณพ	พี่ขอพบศรีสวัสดิ์เป็นมัจฉา
แม่เป็นบัวตัวพี่เป็นกุมรา	เซยผกาโกสมุขประทุมทอง
เจ้าเป็นถ้ำอำไพขอให้พี่	เป็นราชสีห์สมสู่เป็นคู่สอง
จะคิดตามทราวมสงวนนวลละออง	เป็นคู่ครองพิศวาททุกชาติไป

จันทะโครบ

จันทะโครบนิทานพื้นบ้านที่กล่าวถึงนางโมราที่ออกมาจากผอบ เป็นที่ปรารถนา
กับชายผู้ได้พบเห็น

ตัวอย่าง จันทะโครบเกี่ยวนาง²⁴

“จักรพงษ์พิศวงพระทัยหวัง ประคองนั่งเคียงนางพลาถสนอง นวลหงส์เอกองค์
ลออออง ช่างอยู่ใยมอบทองไม่พาที่ เรียมพะวงหลงคิดว่าของอื่น สิบห้าคืนแต่พี่จากอาศรมศรี
ขอเชิญโฉมวรลักษณ์ภักคินี ไปบุรีบรมเมศสวรรยางค์ เรียมจะเสกให้เป็นเอกอนงค์นาฏ สุดสวาท
นึมน้องอย่าหมองหมาง พระว่าพลาถกวางกรายพระกรกาง ขอเชิญนางนุชนั่งบนเพลาลั่น”

พระมะเหลเถไถ

คุณสุวรรณ เป็นผู้แต่งบทละครเรื่องพระมะเหลเถไถ ซึ่งแต่งในสมัยรัชกาลที่ 4
และท่านก็ถึงแก่กรรมในรัชกาลที่ 5 กล่าวกันว่าท่านแต่งเรื่องนี้ขณะที่ท่านวิกลจริต ลักษณะเด่น
ของบทนี้ว่าเป็นเรื่องแปลกในประวัติศาสตร์คติไทย เพราะมีการแต่งโดยใช้คำไม่เป็นภาษา แต่
สามารถเข้าใจเรื่องได้โดยตลอด เพราะกลอนมีความไพเราะกลมกลืน

²³ เสนีย์ วิลาวรรณ, ประวัติวรรณคดี, หน้า 153.

²⁴ กุรุสภา, จันทะโครบ (พระนคร: องค์การคำของกุรุสภา ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์ ถนนพระราชดำเนิน
จัดพิมพ์, 2505), หน้า 11.

ตัวอย่าง บทกวีพาราสิ หรือบทไอ้โลมของพระมะเหล็กเถิดกับนางตะแลงแกง²⁵

ดูก่อน โจมตรุมะลูถิ

เทวีมิเชื่อมะเหลื่อถอน

อันพระอุณรุทมะลูชอน

เทวาก็พาจรมะลอนเกา

ไปสมสร้อยอุษามะลาตีก

โถมยงจนี้กมะลิกเก้า

นี่บุญของพี่ยามะลาเตา

จึงพาเจ้ามาสะสมลมเด

จำปลางทางถดมะหลดติด

อย่าเอียงอายเบี่ยงบิดมะลิดเป้

นางป็องปัดหัตถามะลาเท

มะโลโตโปเปมะเลตุง

สาวิตรี

สาวิตรี พระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6)

ตัวอย่าง บทร้องของพระสตัยวาน

(ไอ้โลม)²⁶

“จอมขวัญ ยิ่งกว่าชีวันเสนาหา พี่หรือจะพรากจากแก้วตา เท่ากับฆ่าตนเอง
ให้บรลัย พี่เป็นห่วงโถมครุอยู่เป็นนิตย์ ไม่ละเลยเซยชิดพิสมัย ชีวิตพี่มีอยู่ตราบใด ขอถนอม
ทรามวัยคู่ชีวัน ฯ”

²⁵ ประจักษ์ ประภาพิตยาคาร, วรรณคดีขำขัน (นนทบุรี: ชัยศิริการพิมพ์, 2526), หน้า 26-27.

²⁶ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช, สาวิตรี (พระนคร: ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 57.

ศกุนตลา

ศกุนตลา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6)

ตัวอย่าง บทเข้าพระเข้านางระหว่างท้าวทฤษณต์กับนางศกุนตลา²⁷

ไอ้โหมใน ขวัญฟ้า ไหนหล่อนแสร้งว่าละนี้ได้ แสนสาวสุรางค์ช่างเป็นไร ตัวพี่นี้
ไชร้ไม่นำพา ขอแต่กรรม์ชมชิต จุมพิตแต่แก้วกนิษฐา เป็นคู่สามีภริยา จนกว่าจะสิ้นชีวัน
เจ้าจะหนีพี่ไปไม่เมตตา เหมือนจะแกล้งเข่นฆ่าให้อาสัญ ขอเชิญนั่งเคียงเคียงกัน พอสันต์เกษม
เปรมปรีดี ช่างกระไรใจคอจะเพิกเฉย จะยอมให้เชยหรือโหมศรี พี่เหมือนภุมรินขอยินดี
ที่กลืนแสรสมุณทา ฯ ๘ คำ ฯ

ราช เมื่อนั้น นวลนางเขวชอดเส่นหา รสรกริ่งรัดหทัย ฟังคำราชาที่จับใจ
ตอบว่าพระองค์ทรงภพ เธอช่างประจบหาน้อยไม่ อนิจจาราชาไม่เกรงใจ เหตุไฉนไม่รอขอมูนิ
มालามลนชวนชักสมัครชม ร่วมกรรม์กันเองไม่ควรที่ เหมือนผู้หลักผู้ใหญ่ผู้นั้นไม่มี มาพูดเอง
เช่นนี้ไม่ควรการ ฯ ๖ คำ ฯ

เมื่อนั้น จอมกษัตริย์ตรัสตอบคำหวาน อันองค์กัณณะสิทธาจารย์ ก็เลือกคู่สู่หา
กันเองได้ แม้เราปองคองต้องใจ ควรจะใช้อย่างเยี่ยงคนธรรพ์ นื่องจะทำอิดเอื้อนเชื่อนใจน หรือ
ว่าไม่เต็มใจเกษมสันต์ เสียดแรงพี่สมัครรักครัน นื่องหรือจะยั้งยั้งไม่ยินดี สังเกตนางท่าทางไม่ซ้อง
ขัด กรกระหวัดวนิดามารศรีค้อยๆประคองอินทรีย์ มาที่แผ่นดินานำสำราญ ฯ ๘ คำ ฯ

บุล่ง คลึงเกล้าเจ้าโหมโหมขง อิงองค์กรกอดคอดสงสาร เหมือนแมลงภู่มุมง
บาน รักชานชาบทรวงดวงกมล ลมพัดกลืนผกามากลัว ฟ้ารั่วโปรยปรอยเป็นฝอยฝน มาลินีน้ำใส
ไหลวน ทัวทั้งสากลยินดี ฯ โหมแล้วตระนอน ๔ คำ ฯ

ราช เมื่อนั้น พระปิ่นโปรยเรื่องศรี แสนสุขเกษมเปรมปรีดี ภูมีกรรมชมนื่อง
จนนี้ถึงเวลาต้องคลาไคล จำไปเริงร้างห่างห้อง จุมพิตทราวมสงวนนวลละออง ตระกองกอดไว้มี
ใคร่วาง ขากจริงๆต้องทิ้งนื่องไว้ ครั้นจะอยู่ต่อไปก็ขัดขวาง พี่ขอให้แหวนไว้แก่นวลนาง เพื่อดู
ต่างหน้าผัวผู้ตัวไกล เมื่อถึงกรุงแล้วพี่จัดแจง แต่งทูตมารับอย่าสงสัยครั้นจะด่วนชวนเจ้าเข้าไป
เหมือนสิ้นความเกรงใจสิทธาจารย์ ตรัสเสร็จรับขวัญกัลยา อนิจจาจำจากขอดสงสาร ค้อยจรจากมิ่ง
เขวมาลัย ภูบาลมาขึ้นรถทรง ฯ โอด แล้วทยอย ฯ ๑๐ คำ ฯ

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29-31.

ผู้ชนะสิบทิศ

วรรณกรรมในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเรื่องผู้ชนะสิบทิศ แต่งโดยยาขอบ เป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว เริ่มลงในหนังสือพิมพ์ประชาชนตั้งแต่วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 จบภาคหนึ่งวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2476 รวมสามภาค แรงบันดาลใจในการเขียนวรรณกรรมพงศาวดารเรื่องผู้ชนะสิบทิศ มาจากเพื่อนนักเขียนของท่านต่างมีความเห็นตรงกันว่า ในยุคนั้นกระแสในพงศาวดารกำลังเฟื่องฟู ยาขอบน่าจะสร้างสรรค์ผลงานประพันธ์พงศาวดารได้ด้วยประสบการณ์ของตนเอง มีผลทำให้ยาขอบตัดสินใจเขียนผู้ชนะสิบทิศ ด้วยวัยเพียง 27 ปี

ตัวอย่าง จะเด็ดปลอบประโลมกันทิมา²⁸

“กันทิมาแม่อย่าร้องให้ทำใจมีคมนเสียเพราะความคิดจะรังแต่จะพลอยมีคมนตามครั้นนางนั้นค่อยทุเลาให้ หากยังเหลืออาการสะอื้นหายใจสะท้อน แลแอบอกตัวนั่งกระนั้นจะเด็ดอ้อมใจไปมิได้ก็จูบนางนั้นโดยจงใจ แล้วว่าเมื่อเพลากลางวันนั้นหน้าท่านหน้าตามิได้ต่อเมื่อข้าพเจ้าจะทำสิ่งที่ดำเป็นขาวเสีย คือขณะท่านหน้ากำลังเป็ยกน้ำให้อยู่ก่อนแล้วนี้ ข้าพเจ้าก็จะจูบให้นัยน์ตาท่านแห้งแลแก่แม่หายเป็ยกเอง กันทิมาน้อยต้องกลโถมก็ค่อยมีน้ำใจอื่นสว่างในอารมณ์ขึ้น”

ขุนศึก

ขุนศึกแต่งโดยไม้เมืองเดิม หรือนายก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา (พุทธศักราช 2448 – พุทธศักราช 2485) ท่านมีผลงานรวม 40 เล่ม เช่น แผลเก่า ชายสามโบสถ์ บางระจัน รอยไถ ขุนศึก เป็นต้น โดยเฉพาะเรื่องขุนศึกเป็นอมตะนิยายไทยที่ได้รับความนิยมตลอดมา เนื้อเรื่องอิงประวัติศาสตร์ทางสังคมและวัฒนธรรม ขุนศึกเป็นบทประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว แต่ท่านเขียนไม่จบก็เสียชีวิตก่อน ด้วยเหตุนี้ นายกึ่ง พึ่งบุญ ณ อยุธยา หรือนามปากกาว่า “สุมทุม บุญเกื้อ” ผู้เป็นน้องชายจึงประพันธ์ต่อจนจบในภายหลัง

²⁸ ยาขอบ, ผู้ชนะสิบทิศ เล่ม 8 (กรุงเทพมหานคร: เถลิงชัยการพิมพ์, 2532), หน้า 4651- 4652.

ตัวอย่าง เสมอ บทรักระหว่างเสมอกับเรไร²⁹

“เจ้าหนุ่มก็รับเอาเป็นมัน กระเถิบกายแม่ข้าหลวงซึ่งนั่งปลายเตียงให้ประชิดมาสองรัก และปลื้มด้วยจุมพิตสัพพอกแก่กัน และอีกครั้งหนึ่งที่เสมอช่างเหล็กได้ชมนางด้วยมิสู้จะปิดป้อง จนแสนใจจะกำเริบเองแม่หัวเราะแต่ในอก ในทรวงระรื่นอยู่เช่นหมื่นศึกสารवलชอบเมื่อแอบชมได้ขณะผลอของข้าหลวงด้วยเชิงล่อไขว่หนึ่งแล้วคว่าหนึ่งดังลดคาบทะเลงฟ้า ”

คงจะเห็นได้ว่า วรรณกรรมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์มีปริมาณเพิ่มขึ้นมากมาย ทั้งนี้เพราะมีสาเหตุหลายประการด้วยกัน ได้แก่ การรับวัฒนธรรมตะวันตก นโยบายทางการศึกษาของรัฐบาลที่มีต่อคนไทยโดยทั้งด้านการศึกษาด้านสามัญ และด้านวิชาชีพนาฏศิลป์ ทำให้บทประพันธ์ที่ใช้แสดงละครมีเพิ่มมากขึ้นตามลำดับดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

สรุป

จากการศึกษาวรรณกรรมในอดีต กล่าวได้ว่าก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น แนวคิดของการนำเสนอเนื้อหาให้ความสำคัญต่อเรื่องราวทางศาสนาล้วนๆ จึงไม่ปรากฏว่ากวีผลิตงานวรรณศิลป์ เนื้อหาด้านอื่นๆ ต่อมาเมื่อเข้าสู่ยุคกรุงศรีอยุธยาตอนต้น งานวรรณศิลป์ก็ขยายกว้างออกไป มีการแต่งวรรณกรรมที่นำเสนอแนวคิดหลากหลายมากขึ้น กวีที่เป็นทั้งพระมหากษัตริย์ เจ้านาย และข้าราชการ ต่างนิยมและให้ความสนใจกับการสอดแทรกบทประพันธ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวพาราสิของคู่รักลงไปในเรื่องต่างๆ เป็นผลให้วรรณศิลป์ประเภทนี้มีอิทธิพลต่อการแสดงนาฏศิลป์ในระบะนั้น และในระยะต่อมาจนถึงปัจจุบัน

จากบทวรรณกรรมที่ผู้วิจัยได้ศึกษามาดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปลักษณะที่สำคัญของวรรณกรรมที่ว่าด้วยเนื้อหาการเข้าพระเข้านาง ได้ดังนี้

1. ลักษณะวรรณกรรมของไทยมีต้นเรื่องจากประวัติศาสตร์ชาติไทย และประวัติศาสตร์ของชาติต่างๆ โดยวรรณกรรมไทยมีจุดมุ่งหมายในการแต่งหลายลักษณะ ได้แก่ เพื่อเป็นแนวทางด้านศีลธรรม เพื่อสมโภชพระนครและเพื่อใช้แสดงละคร
2. คำประพันธ์หลายแบบไม่ว่าจะเป็น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร้อยแก้ว นิยมสอดแทรกบทเกี่ยวพาราสิบรรจุไว้ตั้งแต่สมัยโบราณ ยกเว้น วรรณคดีทางพระพุทธศาสนา วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ และวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับงานพระราชพิธี

²⁹ ไม้เมืองเดิม, ขุนศึกเล่ม 3 (กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, 2523), หน้า 413.

3. กวีผู้แต่งงานวรรณกรรม คือ องค์พระมหากษัตริย์ ข้าราชการ และข้าราชการบริพารในองค์พระมหากษัตริย์ ในระยะต่อมาจึงปรากฏเป็นสามัญชน

4. เนื้อความในบทกวีพราเสีประกอบด้วย 3 ส่วน ส่วนแรกอาจเป็นบทโคบทหนึ่ง ได้แก่บทชมโฉม บทคิดคำนึง บทลักลอบ บทตัดพ้อ ส่วนที่สอง บทกวีพราเสีหรือไฮโลม ส่วนที่สาม บทสังวาสแล้วจากลาหรือบทจากลา

5. การที่กวีให้ความสำคัญต่อบทกวีพราเสีไม่เพียงแต่ปรากฏในตัวเอกเท่านั้น แต่จะมีบทกวีพราเสีในตัวละครสำคัญตัวอื่นๆในเรื่องด้วย